

Т. О. Коломоєць, доктор юридичних наук,
професор, декан юридичного факультету
Запорізького національного університету

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ
ЗАСАД УЧАСТІ ЕКСПЕРТА
В АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЙОГО ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

Аналізується зарубіжне, переважно кодифіковане, адміністративно-деліктне законодавство в частині визначення засад участі експерта у провадженні. З'ясовуються можливі варіанти запозичення відповідного зарубіжного нормотворчого досвіду в Україні в умовах правотворчих процесів.

The foreign administrative delict legislation, mainly codificated, in part of decision of principles of participation of expert in legal proceeding is analysed in the article. The possible ways of borrowing of the proper foreign lawmaking experience in Ukraine in the conditions of lawmaking processes are determined.

Ключові слова. Експерт, наукові знання експерта, адміністративно-деліктне провадження, надання висновку.

Вступ. В умовах активізації в Україні реформаційних процесів в адміністративно-деліктній нормотворчій сфері, підготовки та обговорення кількох варіантів майбутнього кодифікованого адміністративно-деліктного акта із залученням провідних вітчизняних юристів-вчених, юристів-практиків, зарубіжних фахівців у рамках проведення різного роду наукових, науково-практичних заходів усе більшої актуальності набувають не лише питання сутності, змісту, юридико-фактичних підстав адміністративної відповідальності, приведення їх у відповідність до реальних вимог часу, а й процесуальні аспекти відповідного різновиду юридичної відповідальності. Все частіше вченими-юристами та практиками порушуються питання оптимізації стадійності адміністративно-деліктного провадження, перегляду переліку засобів забезпечення останнього, вдосконалення документального оформлення, кардинального оновлення процесуальних засад участі у відповідному провадженні суб'єктів. Серед останніх все частіше у наукових дослідженнях виділяється експерт, усе більше зростає його роль і значення, як свідчить аналіз правозастосовчої практики у відповідній сфері. Це зумовлено урізноманітненням та ускладненням об'єктів адміністративно-правової охорони, розгляд справ про порушення яких вимагає наявності певного роду специфічних знань. Саме такими знаннями, необхідними для розгляду адміністративно-деліктних справ, володіє експерт, якого все частіше (про це свідчить аналіз правозастосовчої практики) залучає орган адміністративної юрисдикції. Саме такий стан справ і потребує перегляду існуючих процесуальних засад участі експерта в адміністративно-деліктному провадженні, оскільки положення чинного вітчизняного законодавства щодо врегулювання відповідного питання відрізняються узагальненим змістом, фрагментарністю і не дозволяють експерту реалізувати свій потенціал у повному обсязі. Досягти позитивного результату в нормативному визначенні засад участі експерта в адміністративно-деліктному провадженні можна, поміж іншим, за рахунок запозичення позитивного досвіду зарубіжних країн, де вже оновлено кодифіковане адміністративно-деліктне законодавство, в тому числі й у процесуальній частині, і навіть напрацьовано певний досвід його застосування.

© Т. О. Коломоєць, 2009

На жаль, у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині безпосередньо питанням аналізу зарубіжного досвіду нормативного регулювання засад участі експерта в адміністративно-деліктному провадженні та окресленні можливих шляхів його запозичення в Україні увага не приділялася. В основному вітчизняні вчені-юристи зосереджувалися або ж на проблематиці узагальненого аналізу процесу кодифікації адміністративно-деліктного законодавства (наприклад, праці В. Колпакова, В. Авер'янова, Д. Лук'янця, Н. Хорошак, І. Федорова, Ю. Битяка та ін.), або ж характеристиці кодифікованих актів із формулюванням певних пропозицій щодо запозичення зарубіжного досвіду, щоправда, без поглибленого аналізу засад участі відповідного суб'єкта (праці І. Коліушка, В. Колпакова, М. Хавронюка, Д. Лук'янця, О. Банчука, О. Миколенка та ін.), або ж на аналізі всієї системи суб'єктів відповідного провадження на підставі узагальнюючої характеристики положень вітчизняного законодавства із фрагментарними зауваженнями про доцільність запозичення зарубіжного досвіду (праці М. Тищенко, О. Кузьменко та ін.), або ж засади участі експерта в провадженні у справах про порушення митних правил (праці Д. Приймаченка, Є. Додіна та ін.). Такий стан справ у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині слід визнати прогалиною, яка потребує усунення, оскільки нормотворчий процес передбачає дотримання принципу науковості і повинен базуватися на надійному науковому фундаменті.

Постановка завдання. Порівняльний аналіз положень кодифікованого адміністративно-деліктного законодавства зарубіжних країн щодо визначення засад участі експерта в адміністративно-деліктному

провадженні та формулювання можливих пропозицій стосовно запозичення позитивного досвіду відповідного напрямку нормотворчості для України.

Результати дослідження. У зарубіжних країнах досить активно ведуться законопроектні роботи в адміністративно-деліктній сфері, спрямовані на підготовку нових кодифікованих адміністративно-деліктних актів. У деяких країнах такі акти вже підготовлені й прийняті, в них знайшли своє закріплення засади участі експерта з урахуванням потреб сьогодення. Наприклад, Кодекс Азербайджанської Республіки про адміністративні проступки, який є дещо поліпшеним варіантом Кодексу про адміністративні правопорушення радянських часів, і головну увагу в якому зосереджено на концентрації в одному документі складів адміністративних правопорушень і практично не приділено уваги вдосконаленню процесуальної форми і принципів реалізації адміністративної відповідальності, за винятком, певно, норм, що регламентують заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення юридичних осіб [1, 313]. У ст. 38 Кодексу визначається коло осіб, які можуть бути експертами в адміністративно-деліктному провадженні, як “особи, що мають достатні спеціальні знання й незацікавлені у результатах справи”. При цьому слід схвально оцінити уточнення сфер наукових знань експерта – це наука, мистецтво, техніка, а також так звані “професійні питання”. Стосовно першої частини сфер наукових знань експерта, то слід позитивно оцінити роботу нормотворця, оскільки зазначено, що це наука, мистецтво, техніка тощо. Слова “професійні питання” лише ускладнюють ситуацію, потребують додаткового уточнення, мають дещо узагальнюючий характер. Модель ст. 381 КпАП АР побудована за класичною схемою – права та обов’язки експерта, хоча й із певною їх конкретизацією. Перелік поданих у ст. 381 КпАП АР обов’язків та прав експерта є базовим, аналогічним переліку, який зафіксований у КпАП України, а саме: “Експерт зобов’язаний: з’явитися на виклик судді, компетентного органу (посадовця), у провадженні якого перебуває справа про адміністративну провину; проводити всебічне дослідження пред’явлених йому об’єктів і матеріалів у справі, дати обґрунтовані та об’єктивні висновки з поставлених перед ним питань; повідомити суддю, компетентний орган (посадовця), що призначив експертизу, про самовідвід від проведення експертизи, якщо має місце одна з обставин, передбачених у ст. 383.2 чинного Кодексу. Експерт має право: ознайомитися з матеріалами справи, що належать до предмета експертизи; заявити клопотання про надання йому додаткових матеріалів у справі, необхідних для видачі висновку; для з’ясування відомостей, що належать до предмета експертизи, з дозволу судді, компетентного органу (посадовця), у провадженні якого перебуває справа про адміністративну провину, ставити питання особі, стосовно якої ведеться провадження у справі про адміністративний проступок, потерпілому, свідкам; зазначити у своєму висновку, разом з поставленими перед ним питаннями, і інші обставини, що належать до предмета експертизи і вважаються істотними для справи” [2]. Загалом можна позитивно оцінити кодифіковані положення адміністративно-деліктного законодавства Азербайджанської Республіки щодо врегулювання засад участі експерта в адміністративно-деліктному провадженні, однак водночас треба зазначити, що вони потребують певного уточнення саме щодо процесуальних засад участі експерта і його відповідальності.

Чинний кодифікований адміністративно-деліктний акт Республіки Білорусь максимально наближений до Кримінального кодексу РБ і за структурою, і за багатьма положеннями, яких не було передбачено у раніше чинному Кодексі про адміністративні правопорушення [1, 306–307]. Суттєвою особливістю Кодексу про адміністративні правопорушення Республіки Білорусь є відсутність у ньому процесуальної частини, оскільки Концепцією вдосконалення законодавства Республіки Білорусь передбачалось прийняття Процесуально-виконавчого кодексу Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення [1, 309]. Цей кодифікований акт було прийнято Палатою Представників 09 листопада 2006 р., схвалено Радою Республіки 01 грудня 2006 р., а набрав він чинності 20 грудня 2006 р. Такий крок білоруського законодавця можна оцінювати по-різному, різне ставлення до цього питання і у вітчизняній адміністративно-правовій науці.

Безумовно, можна говорити про певну логіку у розмежуванні процесуальних і матеріальних норм в різних нормативно-правових актах, адже подібний підхід притаманний, перш за все, для інших галузей права, зокрема цивільного, господарського, кримінального тощо. Однак слід констатувати, що в Україні все ж таки потрібно зберегти модель, за якою в одному кодифікованому акті повинні бути сконцентровані і процесуальні, й матеріальні норми, оскільки саме така конструкція відповідного документа дозволяє досягти максимального результату.

У Процесуально-виконавчому кодексі Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення також знайшли своє закріплення засади участі експерта, які викладено дещо змістовніше, аніж це зроблено в азербайджанського нормотворця. Так, у ст. 4.7 Кодексу подається більш уточнене визначення експерта як незацікавленої в результаті розгляду справи про адміністративні правопорушення особи, котра має спеціальні знання в науці, техніці, мистецтві, інших сферах діяльності, якій суддя або посадова особа, яка веде адміністративний процес, доручила проведення експертизи [3]. Поняття експерта більш уточнено, зазначено про наявність спеціальних знань відповідної особи у певних (перелічених) галузях. Модель ст. 4.7 Кодексу є традиційною, із перерахуванням прав та обов’язків експерта, а саме: “... експерт має право: знайомитися з матеріалами, що належать до предмета експертизи, і виписувати з них необхідні відомості; заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку, про залучення до проведення експертизи інших експертів; з дозволу судді, посадовця органу, що веде адміністративний процес, брати участь у провадженні окремих процесуальних дій, ставити учасникам процесуальних дій питання, що належать до предмета експертизи; давати висновки як з поставлених питань, так і за тими, що входять в його

компетенцію, обставинами, які виявилися при проведенні експертизи; оскаржувати дії судді, посадовця органу, що веде адміністративний процес, які обмежують його права при проведенні експертизи; отримувати відшкодування витрат, яких він зазнав під час проведення експертизи, і винагороду за виконану ним роботу, що не входить у коло його прямих службових обов'язків. Експерт зобов'язаний: з'являтися на виклики судді, посадовця органу, який веде адміністративний процес; давати обґрунтований і об'єктивний висновок з поставлених питань; відмовитися від дачі висновку, якщо поданих матеріалів недостатньо або поставлене питання виходить за межі спеціальних знань експерта; подати судді, посадовцю органу, який веде адміністративний процес, документи, що підтверджують його спеціальну кваліфікацію; надати за вимогою судді, посадовцеві органу, який веде адміністративний процес, відомості про свій професійний досвід і відношення до осіб, що беруть участь в адміністративному процесі; без дозволу суду, органу, який веде адміністративний процес, не розголошувати відомості про обставини справи та інші відомості, що стали йому відомими у зв'язку з проведенням експертизи, у випадку, якщо він був попереджений про це суддею, посадовцем органу, який веде адміністративний процес". Однак наведені переліки прав та обов'язків експерта змістовніші, ніж у законодавстві України, зафіксовано засади відводу, самовідводу учасника провадження. Так, експерт не має права брати участь в адміністративному процесі за наявності обставин, встановлених ч. 1 ст. 5.1 чинного Кодексу, а саме: "... якщо він брав участь раніше в цій же справі як потерпілий або особа, стосовно якої вівся адміністративний процес, представник або законний представник потерпілого, законний представник особи, стосовно якої вівся адміністративний процес, а також захисник, свідок, перекладач або понятий; якщо він є родичем потерпілого, особи, стосовно якої ведеться адміністративний процес, або їх представників; якщо є інші обставини, що дають підстави вважати, що він особисто (прямо або непрямо) зацікавлений у результаті даної справи", а також зважаючи на службову або іншу залежність від будь-кого з осіб, зацікавлених у результаті справи; у разі виявлення його некомпетентності. У законодавстві Республіки Білорусь також визначено засади адміністративної відповідальності експерта за дачу свідомо неправдивого висновку, відмову або ухилення без поважної причини від виконання покладених обов'язків: "за надання свідомо помилкового висновку, відмову або ухилення без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків експерт несе відповідальність" (ч. 5 ст. 4.7) [3].

Позитивно слід оцінити досвід Республіки Білорусь щодо розмежування засад участі в адміністративно-деліктному законодавстві експерта і спеціаліста (ст. 4.7 та 4.8), а саме те, що в зазначених нормах чітко окреслена мета участі у провадженні експерта – це проведення експертизи, в той час як метою участі спеціаліста є сприяння здійсненню процесуальних дій [3]. Це варто запозичити і Україні, оскільки, як вже зазначалось, спеціалісти також володіють спеціальними знаннями, однак залучаються до деліктного провадження лише для сприяння йому, без опрацювання певних даних та формування висновків. Слід звернути також увагу і на те, що особливістю цього кодифікованого акта є передбачення (ч. 2 ст. 4.8) можливості участі особи, яка брала участь у провадженні в ролі спеціаліста, у подальшому в ролі експерта у цій самій справі. Оскільки, як свідчить практика, такі випадки непоодинокі, врегулювання цього питання важливе і в Україні.

У КпАП Республіки Молдова засади участі експерта знайшли своє закріплення в ст. 238, 259, 261, 265-1, хоча узагальнений їх аналіз дозволяє стверджувати, що законодавець запозичив нормативні постулати раніше чинного КпАП, лише дещо змінивши окремі положення з урахуванням потреб часу [4]. Так, у ст. 238 "Докази" зазначено, що джерелом доказів в адміністративно-деліктному провадженні може бути висновок експерта, у ст. 259 Кодексу зафіксовано, що в разі потреби у спеціальних знаннях особа, що розглядає справу про адміністративне правопорушення, може залучити експерта. У цій статті йдеться лише про два обов'язки експерта – з'явитися за викликом і дати об'єктивний висновок, та про чотири права, що, на жаль, позитивно оцінити не можна, бо обидва переліки дещо обмежені, це не дає можливості експертові повністю реалізувати свій потенціал. Ст. 261 Кодексу передбачає суми, які мають бути виплачені експертові за виконання обов'язків. Він має право на винагороду за виконання своїх обов'язків, окрім тих випадків, коли ці обов'язки виконувалися в порядку службового завдання. Відшкодування витрат за явку і виплата винагороди проводяться з коштів органу, у провадженні якого (або його посадової особи) перебуває справа про адміністративне правопорушення. Ст. 265-1 Кодексу містить перелік засад відводу експерта, як-от: перебування в родинних стосунках з учасниками даної справи (подружжя, батьки, діти, усиновителі, удочерителі, усиновлені, удочерені, брати, сестри, дідуся, бабусі, онуки), а також службова залежність від кого-небудь з учасників розгляду справи. Хоча деякі положення, насамперед у ст. 265-1 Кодексу, і деталізовані за своїм змістом, в цілому ж здобутки законодавця Республіки Молдова у врегулюванні адміністративно-деліктних відносин у частині засад участі експерта позитивними визнати не можна.

У Кодексі Киргизької Республіки про адміністративну відповідальність у цілому збережено нормативну модель адміністративної відповідальності радянських часів, але є й певні новели, одна з них – фіксація засад адміністративної відповідальності юридичних осіб [1, 305]. Будь-яких нюансів стосовно процесуальних засад участі експерта в адміністративно-деліктному провадженні в Кодексі немає, що, безумовно, слід вважати певним проявом застарілого нормативного підходу до врегулювання відповідних питань.

Дещо інша ситуація в кодифікованому адміністративно-деліктному законодавстві Республіки Казахстан та Російської Федерації, на що неодноразово звертали увагу й вітчизняні вчені-адміністративісти, наприклад В. Колпаков, Д. Лук'янець, І. Федоров та ін. [5]. Без перебільшення можна стверджувати, що

Кодекс Республіки Казахстан про адміністративні правопорушення, прийнятий 30 січня 2001 р., є одним з найбільш фундаментальних і деталізованих актів такого характеру серед усіх країн колишнього Радянського Союзу. Навіть поверхове ознайомлення зі змістом цього Кодексу дає можливість стверджувати, що його основою був Кодекс про адміністративні правопорушення радянських часів, що й обумовило перенесення до нового Кодексу старих конструкцій. Це стосується, насамперед, підстав адміністративної відповідальності, форм вини, обставин, що виключають адміністративну відповідальність, переліку і принципів призначення адміністративних стягнень тощо. Водночас багато положень Кодексу Республіки Казахстан про адміністративні правопорушення викладено більш детально, ніж у раніше чинному Кодексі, у тому числі до нього внесено деякі положення, які виходять за межі предмета його регулювання [1, 309].

У КпАП Республіки Казахстан засади участі експерта в адміністративно-деліктному провадженні закріплено в цілому ряді статей, при цьому зафіксовано не лише його права, обов'язки, а й відповідальність, процесуальні аспекти участі. У ст. 297 зазначено, що експертом може бути «незацікавлена особа, що має спеціальні наукові знання». При цьому конкретизовано, що експертизу може бути доручено: співробітникам органів судової експертизи, особам, які здійснюють судово-експертну діяльність на підставі ліцензії, а також у разовому порядку іншими особами відповідно до вимог законодавства, що слід позитивно оцінити як коло потенційних експертів [6]. Після досить змістовного перерахування прав та обов'язків експерта, а саме: «...експерт має право: відмовитися від дачі висновку з питань, що виходять за межі його спеціальних знань, а також якщо поданих матеріалів недостатньо для дачі висновку; знайомитися з матеріалами справи, що належать до предмета експертизи, і заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; з дозволу судді, органу (посадовця), у провадженні яких перебуває справа про адміністративне правопорушення, брати участь у провадженні процесуальних дій і ставити їх учасникам питання, що належать до предмета експертизи; зазначати у висновку обставини, що мають значення для справи, встановлені при провадженні експертизи за його ініціативою. Експерт зобов'язаний: з'явитися за викликом судді, органу (посадовця), у провадженні яких перебуває справа про адміністративне правопорушення; дати об'єктивний і обґрунтований висновок з поставлених перед ним питань, а також свідчення з питань, пов'язаних з проведеним дослідженням і даним висновком» [6]. У ч. 4, 5 ст. 597 КпАП РК визначено, що за свідомо неправдивий висновок експерт несе кримінальну відповідальність. Ст. 611–612 Кодексу передбачають деталізацію процесуальних засад участі експерта у провадженні, що також слід оцінити позитивно й запозичити для України саме на рівні законодавчого закріплення в єдиному кодифікованому акті, усунувши тим самим певні проблеми правозастосування. Водночас дещо спірний п. 4 ст. 611 Кодексу, в якому зазначено, що проведення експертизи може бути доручено особі з числа запропонованих сторонами. Реалізація цього права однією зі сторін може поставити під сумнів об'єктивність та обґрунтованість проведеного дослідження експертом, який запропонований, наприклад, особою, що вчинила адміністративне правопорушення, адже важко буде встановити факт відсутності зацікавленості такого експерта у вирішенні справи.

Схвально слід оцінити визначення в кодифікованому акті Республіки Казахстан можливих різновидів експертиз в адміністративно-деліктному провадженні, як-от: комісійної (п. 6 – «Для провадження складних експертних досліджень може бути призначена комісійна експертиза, яка проводиться експертами однієї спеціальності»), комплексної (п. 7 – «Якщо для встановлення обставини, що має значення для справи, необхідні дослідження на основі різних галузей знань, призначається комплексна експертиза, яка проводиться експертами різних спеціальностей»), додаткової (п. 10 – «При недостатній ясності або повноті висновку, а також виникненні нових питань стосовно раніше досліджених обставин може бути призначена додаткова експертиза, провадження якої доручається тому ж або іншому експертові (експертам)'), повторної (п. 11 – «Якщо висновок експерта недостатньо обґрунтовано або його правильність викликає сумнів, для дослідження тих самих об'єктів і вирішення тих самих питань може бути призначена повторна експертиза, провадження якої доручається комісії експертів, в яку не входить експерт (експерти), що проводив попередню експертизу») із характеристикою кожного різновиду. Досить позитивно слід також охарактеризувати досягнення казахського нормотворця в частині детальної регламентації у кодифікованому акті процедури призначення експертизи в адміністративно-деліктному провадженні. Так, відповідно до ст. 611 КпАП РК експертиза призначається суддею, органом (посадовцем), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, коли обставини, що мають значення для справи, можуть бути отримані в результаті дослідження матеріалів справи, що проводиться експертом на основі спеціальних наукових знань. Наявність у справі актів ревізій, перевірок, висновків відомчих інспекцій, а також офіційних документів, складених за наслідками досліджень, що проводяться фахівцями в ході процесуальних дій, не виключає можливості проведення експертизи з тих самих питань. Суддя, орган (посадовець), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, може призначити експертизу за клопотанням сторін або з власної ініціативи. Проведення експертизи може бути доручене співробітникам органів експертизи або іншим особам, які відповідають вимогам ст. 597 даного Кодексу. Проведення експертизи може бути доручене особі із числа запропонованих сторонами. Вимога судді, посадовця про виклик особи, якій доручено провадження експертизи, є обов'язковим для керівника організації, де працює вказана особа. Про призначення експертизи суддя, орган (посадовець), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, виносить ухвалу, в якій зазначає: 1) прізвище, ініціали судді (посадовця), найменування суду (органу); 2) час, місце призначення експертизи; 3) підстави для призначення експертизи;

4) прізвище, ім'я, по батькові експерта або найменування органу експертизи, в якому вона повинна бути проведена; 5) питання, поставлені перед експертом; 6) перелік матеріалів, що надаються в розпорядження експерта [10]. Це цілком можна було б запозичити і для України, усунувши надмірну підзаконну (інколи суперечливу за змістом) нормативну регламентацію цих питань.

У цілому, попри всі недоліки юридичної техніки, яких у Кодексі Республіки Казахстан про адміністративні правопорушення досить багато, можна стверджувати, що цей Кодекс відрізняється від аналогічних актів інших країн, перш за все, своєю детальністю нормативного регулювання і увагою до найдрібніших моментів. З одного боку, це створює певні зручності в користуванні, а з іншого – робить його досить громіздким [1, 312].

Особливий акцент варто зробити на досвіді Російської Федерації, КпАП якої багатьма вітчизняними вченими-адміністративістами розглядається як взірць, який бажано врахувати при підготовці нового вітчизняного кодифікованого адміністративно-деліктного акта. Одразу хотілося б зазначити, що у вітчизняній та зарубіжній адміністративно-правовій науці домінує теза про загальну позитивну характеристику кодифікаційного процесу та підсумкового адміністративно-деліктного кодифікованого акта – Кодексу про адміністративні правопорушення Російської Федерації [7, 34–36]. Дійсно схвально слід оцінити закріплення у КпАП РФ принципу пріоритетності КпАП у чинному адміністративно-деліктному законодавстві (ст. 1.1), тобто визнання Кодексу єдиним актом, який встановлює засади відповідальності за адміністративні правопорушення [8, 87]. Д. Лук'янець зазначає, що в КпАП РФ докладно визначено права й обов'язки свідка, фахівця, експерта, перекладача. Вперше запроваджено адміністративну відповідальність зазначених осіб за відмову з'явитися за викликом судді (органу, посадовця), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, і за неналежне виконання обов'язків, покладених на зазначених осіб цим Кодексом. Вперше в адміністративно-деліктному законодавстві врегульовано інститут відводу суб'єкта адміністративної юрисдикції, визначено обставини, що виключають можливість розгляду справи суддею, членом колегіального органу, посадовцем. До таких обставин зараховано родинні стосунки перелічених вище осіб з особою, що притягається до адміністративної відповідальності, потерпілим, законним представником фізичної або юридичної особи, захисником і представником, а також особисту пряму або непряму зацікавленість відповідного суб'єкта адміністративної юрисдикції у вирішенні справи. За наявності згаданих обставин виникає обов'язок такої особи заявити самовідвід [1, 301].

Одним із важливих положень КпАП РФ є можливість ширшої, ніж це було в раніше чинному КпАП, участі в провадженні у справах про адміністративні правопорушення осіб, які мають спеціальні знання. У правозастосовчій практиці, як слушно зазначає російський вчений Б. Россінський, спеціальні знання використовуються як у процесуальній, так і в непроцесуальній формі. Непроцесуальна форма – це консультативна й довідкова діяльність досвідчених осіб, провадження ними попередніх досліджень матеріальних об'єктів і т. ін. Під процесуальною формою застосування спеціальних знань у судочинстві з кримінальних і цивільних справ розуміється як призначення і провадження експертиз, так і залучення спеціаліста до участі у слідчих і судових діяч. КпАП РФ (попередника чинного КпАП РФ), допускаючи можливість залучення експерта у провадження у справах про адміністративні правопорушення, не містив статей, що прямо передбачали можливість участі спеціаліста (не експерта). У ст. 25.8 КпАП Російської Федерації вперше передбачається можливість участі спеціаліста у провадженні у справах про адміністративні правопорушення [9, 259–260].

У гл. 25 Кодексу “Учасники провадження у справах про адміністративні правопорушення, їх права та обов'язки” (у ст. 25.9) визначено коло осіб, які можуть бути експертом. Ним може бути особа: а) повнолітня, б) незацікавлена в результатах розгляду справи, в) особа, яка володіє спеціальними знаннями в науці, техніці, мистецтві. З цього законодавчого положення також випливає, що закон не вимагає, щоб експертиза в обов'язковому порядку проводилася співробітниками державних (чи іншої форми власності) експертних організацій, у ролі експерта може бути залучена будь-яка особа, яка відповідає цим вимогам [9, 263]. У цій же статті Кодексу наводиться перелік прав експерта, а саме: знайомитися з матеріалами справи про адміністративне правопорушення, що належать до предмета експертизи, заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; з дозволу судді, посадовця, особи, головуючої в засіданні колегіального органу, у провадженні яких перебуває справа про адміністративне правопорушення, ставити питання, що належать до предмета експертизи, особі, стосовно якої ведеться провадження у справі, потерпілому і свідкам; зазначити у своєму висновку обставини, що мають значення для справи, які встановлено при проведенні експертизи, і з приводу яких йому не були поставлені питання; його обов'язків, серед яких: з'явитися за викликом судді, органу, посадовця, у провадженні яких перебуває справа про адміністративне правопорушення; дати об'єктивний висновок з поставлених перед ним питань, необхідні пояснення у зв'язку зі змістом висновку, а також засад відповідальності експерта за відмову або ухилення від виконання обов'язків, передбачених ч. 2 ст. 25.9 Кодексу. Однак щодо підстав притягнення експерта до відповідальності, погоджуючись із Б. Россінським, слід зазначити, що застосування заходів відповідальності виправдане лише до експертів, які є співробітниками спеціалізованих експертних установ, бо проведення експертиз входить до їх службових обов'язків. У зв'язку із цим Б. Россінський вважає (і його варто підтримати), що доцільно в нормативному порядку зафіксувати право експерта відмовитись від дачі висновку [9, 264]. В адміністративно-деліктному процесі дії його суб'єктів регламентуються за принципом сполучення

диспозитивності (диспозитивність – право діяти на свій розсуд) та імперативності (імперативність – відсутність права діяти на свій розсуд). Відповідно до цього кожен суб'єкт має можливість розпорядитися певними процесуальними правами за своїм розсудом, а також обов'язок діяти в рамках, що встановлені законом. Найбільш високий рівень диспозитивності і низький рівень імперативності встановлено для особи, яка притягується до адміністративної відповідальності. Найвищий рівень імперативності і низький диспозитивності – для суб'єктів адміністративної юрисдикції. У новому Кодексі України про адміністративні проступки, враховуючи досвід Російської Федерації, було б доцільно посилити диспозитивні начала процесуальних прав таких учасників провадження, як потерпілий, захисник, законні представники, шляхом подальшої регламентації їх прав на ознайомлення з усіма матеріалами справи, надання доказів, подання заяв, клопотань, відводів, унесення скарг [5, 397–398].

Позитивно, що у ст. 25.8 Кодексу визначено статус спеціаліста й відмежовано його від статусу експерта, чого, на жаль, немає в законодавстві України. Як вже зазначалось, російський законодавець багато уваги приділив засадам відводу та самовідводу експерта (ст. 25.12, 25.13), що також є позитивним, містить деталізацію відповідних підстав. Ст. 25.14 Кодексу присвячена регламентації відшкодування всіх витрат, які може понести експерт як учасник адміністративно-деліктного провадження, із уточненням видів, розмірів витрат. Так, експертів відшкодовуються у встановленому Урядом Російської Федерації порядку витрати, понесені ними у зв'язку з явкою до суду, органу, посадовця, у провадженні яких перебуває справа про адміністративне правопорушення. Робота фахівця, експерта і перекладача оплачується в порядку, встановленому Урядом Російської Федерації. І нарешті, у ст. 26.4 Кодексу висвітлюється характеристика експертизи, процесуальних засад її проведення і, що слід особливо відзначити, результати її проведення. Якщо під час провадження у справі про адміністративне правопорушення виникає необхідність у використанні спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, суддя, орган, посадовець, у провадженні яких перебуває справа, виносять ухвалу про призначення експертизи. Ухвала обов'язкова для виконання експертами або установами, яким доручено проведення експертизи. В ухвалі зазначаються: підстави для призначення експертизи; прізвище, ім'я, по батькові експерта або найменування установи, в якій повинна бути проведена експертиза; питання, поставлені перед експертом; перелік матеріалів, що надаються в розпорядження експерта. Крім того, в ухвалі повинні бути записи про роз'яснення експертів його прав та обов'язків і про попередження його про адміністративну відповідальність за надання свідомо помилкового висновку. Питання, поставлені перед експертом, і його висновок не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта. До направлення ухвали для виконання суддя, орган, посадовець, у провадженні яких перебуває справа про адміністративне правопорушення, зобов'язані ознайомити з нею особу, стосовно якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення, і потерпілого, роз'яснити їм їхні права. Експерт дає висновок у письмовій формі від свого імені. У висновках експерта повинно бути вказано, ким і на якій підставі проводилися дослідження, їх зміст, мають бути дані обґрунтовані відповіді на поставлені перед експертом питання і зроблені висновки. Висновок експерта не є обов'язковим для судді, органу, посадовця, у провадженні яких перебуває справа про адміністративне правопорушення, проте незгода з висновком експерта повинна бути мотивована [10]. Разом з тим, як слушно підкреслює Б. Росінський, законодавець, на жаль, особливо не визначає у ст. 26.4 КпАП Російської Федерації права судді, органу або посадової особи, у провадженні якої перебуває справа про адміністративне правопорушення, призначати додаткову, повторну, комісійну і комплексну експертизу. Можливість їх призначення в практиці провадження у справах про адміністративне правопорушення, як правило, регламентується загальним положенням цієї статті, відповідно до якого ухвала про призначення експертизи виноситься тоді, коли при провадженні у справі виникає необхідність у використанні спеціальних знань. Право судді, органу або посадової особи призначити додаткову, повторну, комісійну і комплексну експертизу, вважає вчений, варто було б спеціально закріпити в ст. 26.4 Кодексу [9, 265]. Незважаючи на зазначені недоліки, комплексна та системна фіксація правового статусу експерта в російському законодавстві сприяє визначеності відносин щодо призначення та проведення експертизи, усуває надмірну підзаконну регламентацію цих відносин, спрощує розгляд справ про адміністративні правопорушення.

У деліктному законодавстві країн Європи питанням процесуальних засад участі експерта також, на жаль, приділено недостатньо уваги, відповідні нормативні положення відрізняються, в основному, узагальнюючим змістом. Наприклад, Закон Республіки Сербія “Про проступки” у гл. XXVI “Обстеження та експертиза” містить кілька статей, спрямованих на врегулювання питання, що розглядається: ст. 191 “Експертиза”, в якій визначено підстави призначення експертизи (“коли потрібна професійна оцінка”) та коло потенційних експертів; ст. 192 конкретизує осіб, які не можуть виступати експертами; ст. 194 – вимоги щодо зміни експерта; ст. 195 – процесуальні засади проведення експертизи; ст. 196 – перелік прав експерта; ст. 197 – результати аналізу та вимоги стосовно висновку експерта; ст. 198 – засади відповідальності (“покарання”) експерта [11, 632–634]. Закон Республіки Словенія “Про проступки” містить лише ст. 121 “Експертиза” дуже узагальнюючого змісту [11, 511], Закон Королівства Данія “Про здійснення правосуддя” 1916 р. – лише посилання на можливість призначення експертизи, однак визнає її в ролі “заходу карно-процесуального змісту” [11, 165–166]. У Швейцарській Конфедерації засади призначення експертизи в деліктному провадженні врегульовано федеральним законом “Про право адміністративних покарань”, зокрема ст. 43–60, в яких чітко зафіксовано, що призначення експертизи вважається примусовим заходом [11, 157], а призначатися вона може тоді, коли встановлення або оцінка фактів передбачає наявність

особливих фактичних знань (ст. 43 закону) [11, 376]. У законі Республіки Болгарія “Про адміністративні порушення та покарання” (п. 3 ст. 55) фіксуються підстави призначення експертизи, зокрема для визначення розміру завданої відповідним порушенням шкоди [11, 684].

Побудова розглянутих, як правило, кодифікованих нормативних документів свідчить про те, що домінуючою концепцією адміністративної відповідальності в країнах колишнього СРСР залишилась каральна концепція адміністративної відповідальності, яка навіть знайшла закріплення у Кодексі про адміністративні правопорушення Республіки Білорусь через наближення цього Кодексу до Кримінального. З погляду юридичної техніки найбільш відпрацьованим є, безумовно, Кодекс про адміністративні правопорушення Російської Федерації, але, як свідчать матеріали чергових Лазаревських читань, присвячених проблемам адміністративної відповідальності, навіть з прийняттям цього Кодексу значна кількість проблем залишилась невирішеною [1, 314].

Висновки. Таким чином, аналізуючи зарубіжне законодавство щодо врегулювання відносин адміністративно-деліктної сфери у частині визначення засад участі експерта, слід зосередити увагу, перш за все, на кодифікаційних актах Російської Федерації та Республіки Казахстан як таких, що містять більшість позитивних положень, в яких досить детально визначено коло потенційних експертів, властивості останніх, їх права, обов'язки, засади відповідальності, охарактеризовано процесуальні засади призначення та проведення експертизи, оформлення її результатів, а також подано визначення експертизи та її різновидів. Досвід саме цих країн бажано враховувати насамперед. Варто зробити акцент у процесі вітчизняної нормотворчої діяльності щодо врегулювання відносин в адміністративно-деліктній сфері й на досвіді інших країн, оскільки їх нормотворчі процеси у відповідній сфері, процеси щодо підготовки нових кодифікованих актів завершилися, однак увагу в цьому контексті слід приділити саме уникненню недоліків нормотворчої діяльності відповідних країн, для того щоб новий вітчизняний КпАП максимально наблизити до вимог сучасності й ефективно застосовувати.

Кодифікаційний процес в адміністративно-деліктній сфері характеризується тривалістю, етапністю, залежить від соціально-економічних, політичних процесів, які відбуваються в державі, врахування правових традицій, що і дозволяє говорити про наявність певної специфіки як самого процесу кодифікації адміністративно-деліктного законодавства, так і його результатів для кожної країни. Активна інтеграція України до європейської та світової спільноти передбачає адаптацію вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства до європейських та світових вимог, чому сприяє врахування позитивного досвіду кодифікації законодавства зарубіжних країн. Таке врахування дозволяє запозичити позитивні здобутки та уникнути недоліків, які виявила процедура застосування кодифікованих адміністративно-деліктних актів у зарубіжних країнах. Особливу увагу потрібно зосередити на досвіді тих країн, де новітні кодифікаційні процеси вже завершилися, кодифіковані адміністративно-деліктні акти оновлені і пройшли певну апробацію. Запозичення зарубіжного досвіду не повинно бути тотальним, оскільки кодифікаційні процеси характеризуються певною специфікою у кожній країні, наявністю певних особливостей, передумов, пріоритетів кодифікації адміністративно-деліктного законодавства. Саме тому запозичення повинно бути виваженим, обґрунтованим, узгоджуватися з основними напрямками нормотворчої діяльності держави взагалі, сутністю вітчизняної адміністративно-деліктної політики та пріоритетними напрямками зовнішньої та внутрішньої політики України. У цілому це дозволить успішно завершити новітній етап кодифікації адміністративно-деліктного законодавства нашої держави, прийняти досконалий кодифікований адміністративно-деліктний акт, забезпечити його ефективне застосування [8, 102].

Література

1. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання [Текст] : монографія / Д. М. Лук'янець. – Суми : Університетська книга, 2006. – 367 с.
2. Кодекс административных проступков Азербайджанской Республики от 11 июля 2000 года [Текст] // Сборник законодательных актов Азербайджанской Республики. – 2000. – № 8 (книга 1). – Ст. 584.
3. Процессуально-исполнительный кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.pravo.levonevsky.org.
4. Кодекс об административных правонарушениях Республики Молдова [Текст]. – Кишинев : Lavilat-SNFO S.R.L., 2005. – 155 с.
5. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен [Текст] : монографія / В. К. Колпаков / Національна академія внутрішніх справ України. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
6. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 30 января 2001 года № 155-II [Текст] // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2001. – № 5–6. – Ст. 24.
7. Россинский Б. В. Проблемы совершенствования законодательного регулирования административной ответственности юридических лиц в России [Текст] / Б. В. Россинский // Митна справа. – 2006. – № 1. – С. 34–40.
8. Федоров І. О. Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України [Текст] : монографія / І. О. Федоров. – Запоріжжя : Запоріжжя, 2006. – 144 с.
9. Россинский Б. В. О необходимости уточнения некоторых процессуальных положений Кодекса РФ об административных правонарушениях [Текст] / Б. В. Россинский // Административное право и административный процесс: актуальные проблемы / отв. ред. Л. Л. Попов и М. С. Студеникина. – М. : Юристь, 2004. – С. 259–272.

10. Кодекс об административных правонарушениях РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.lawmix.ru.

11. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні [Текст] / автор-упорядник О. А. Банчук. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.